

Aleksandra Kuligowska

ORCID: 0000-0001-9077-3207
(Uniwersytet Warszawski)

**WOKÓŁ EDYCJI AKT STASI
NA PRZYKŁADZIE WYDAWNICTWA
*DIE DDR IM BLICK DER STASI.
DIE GEHEIMEN BERICHTE AN
DIE SED-FÜHRUNG. 1953***

THE PUBLICATION OF STASI FILES: A CASE STUDY
OF *DIE DDR IM BLICK DER STASI.
DIE GEHEIMEN BERICHTE AN DIE SED-FÜHRUNG. 1953*

STRESZCZENIE

Głównym przedmiotem artykułu jest edycja dokumentów Stasi poświęconych wydarzeniom z 1953 r., która ma charakter zarówno reprezentatywny, jak i inicjalny dla całej serii tajnych raportów Centralnej Grupy ds. Analizy i Informacji (ZAIG). Właściwą część tekstu poprzedzono syntetycznym przypomnieniem dziejów Stasi, zasad udostępniania jej akt oraz prezentacją innych serii wydawniczych przygotowanych przez Pełnomocnika Federalnego ds. Dokumentów Służby Bezpieczeństwa Państwowego byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej (BStU). Tak zarysowane tło instytucjonalne i edytorskie służy pogłębionej analizie omawianej edycji źródłowej oraz jej znaczenia dla badań nad funkcjonowaniem aparatu bezpieczeństwa NRD i jego percepcją „wrogów państwa”.

Słowa kluczowe: edycje akt Stasi, powstanie czerwcowe 1953, NRD, BStU.

ABSTRACT

The main focus of this article is an edition of Stasi documents relating to the events of 1953, which is both a representative and a starting point for the entire series of secret reports by the Central Group for Analysis and Information (Centralna Grupa ds. Analizy i Informacji, ZAIG). The main body of the article is preceded by a brief overview of the history of the Stasi, the rules governing access to its files, and a presentation of other publications series prepared by the Federal

Commissioner for the Records of the State Security Service of the former German Democratic Republic (BStU). This institutional and editorial background serves to provide an in-depth analysis of the source edition in question, as well as its significance for research into the functioning of the GDR's security apparatus and its perception of "enemies of the state".

Keywords: Stasi file edition, June Uprising 1953, GDR, BStU.

Każdy ma prawo wglądu do dokumentów, które na jego temat zostały wytworzone przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego NRD [Ministerium für Staatssicherheit der DDR, MfS; dalej używam zwyczajowego skrótu Stasi – przyp. A.K.]” – głosi pierwsze zdanie ze strony internetowej Archiwum Federalnego (Bundesarchiv) odnoszące się do zakładki dotyczącej „Wniosku o wgląd do akt dla osób prywatnych”¹. Od momentu gdy w Niemczech udostępniono akta Stasi, nastąpił szybki przyrost literatury na jej temat. Wydawano monografie tematyczne, leksykony, biografie osób związanych ze służbami, podręczniki do badań nad bezpieczeńką i wiele innych. Bibliografia badań nad Stasi, dostępna na stronie internetowej Bundesarchiv i stale aktualizowana, w grudniu 2023 r. liczyła 860 stron². Mimo wytężonej pracy historyków i archiwistów jeszcze w 2001 r. autor jednego z ważniejszych opracowań na ten temat, Jens Gieseke, w bibliografii komentowanej do swojej pracy napisał: „Nie posiadamy jak dotąd pełnej edycji źródeł, jednak większość z wymienionych syntetycznych i przeglądowych opracowań zawiera załączniki z dokumentami”³. Ten stan zaczął się powoli zmieniać od 2009 r., kiedy to ukazał się pierwszy tom serii wydawniczej „Die DDR im Blick der Stasi: die geheimen Berichte an die SED-Führung”, zawierającej edycję tajnych raportów Centralnej Grupy ds. Analizy i Informacji (Zentrale Auswertungs- und Informationsgruppe, ZAIG) Stasi, które przez 37 lat przygotowywane były dla kierownictwa NRD i partii na temat specyficznie rozumianych „wrogów państwa”⁴. Każdy tom edycji zawiera w podtytule rok, którego dotyczy.

W artykule koncentruję się na jednym, reprezentatywnym tomie odnoszącym się do wydarzeń z roku 1953, które jednocześnie zapoczątkowały przesyłanie tajnych raportów. Rozpocznę od przeglądowego przypomnienia podstawowych faktów dotyczących powołania i likwidacji Stasi oraz udostępniania jej akt. Następnie pokrótce przedstawię dwie inne serie wydawnicze Pełnomocnika Federalnego ds. Dokumentów Służby Bezpieczeństwa Państwowego byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej (Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik, BStU). Omówienie wyników działalności badawczej i wydawniczej BStU stanowi tło dla tomu serii „DDR im Blick der Stasi”. Na końcu przejdę do analizy tej edycji.

¹ Zob. <https://www.bundesarchiv.de/im-archiv-researchieren/stasi-unterlagen-einsehen/akteneinsicht-fuer-privatpersonen/>, dostęp 1 I 2025 r. Jeżeli nie zaznaczono inaczej, wszystkich tłumaczeń w artykule dokonała autorka.

² Dokument w formacie pdf na ten temat można znaleźć na stronie internetowej Bundesarchiv po wpisaniu w wyszukiwarkę frazy: „Bibliografie zum Staatssicherheitsdienst der DDR”.

³ J. Gieseke, *Die Stasi 1945–1990*, München 2011, s. 316. Przywołuję tu trzecie wydanie tej pracy (z 2001 r.), w którym bibliografia komentowana została poszerzona o część: „Neue Literatur seit 2006”. Jednak pozostawiono w nim cytowane zdanie.

⁴ Por. *ibidem*, s. 25.

Krótką historia powołania i likwidacji Stasi

Decyzja o powstaniu piętnastego resortu w Radzie Ministrów NRD zapadła 8 lutego 1950 r. na posiedzeniu deputowanych do Tymczasowej Izby Ludowej (Provisorische Volkskammer) w Berlinie Wschodnim. Grunt pod budowę aparatu bezpieczeństwa został wcześniej odpowiednio przygotowany przez partyjną tubę propagandową – dziennik „Neues Deutschland”. Gazeta regularnie publikowała teksty przedstawiające Niemcy Zachodnie w jak najgorszym świetle, poczynając od rzekomych ataków zachodniej prasy na Kościół ewangelicki po opisy przejawów imperializmu oraz stanu głębokiego kryzysu i zapaści gospodarczej, jakiej znakomitym przykładem miał być Berlin Zachodni. Dziennik jasno wskazywał wroga NRD, m.in. Erich Mielke w artykule z 28 stycznia 1950 r. zatytułowanym *Gangsterzy i mordercy w walce przeciwko naszej Republice*⁵: „Reakcyjne, faszystowskie, imperialistyczne siły wypędzone z terytorium NRD wraz z ich poplecznikami”, a także elementy, które pozostały w Republice „pod przywództwem, wsparciem i organizacją amerykańsko-angielskich imperialistów”, zakłócające rozwój młodej „demokracji”. Metody i środki, po które w tym celu mieli sięgać tak ukazani nieprzyjaciele, były zatem – zdaniem Mielkego – typowe dla tytułowych gangsterów, rabusiów i morderców. W konkluzji – jak pisał – rząd doszedł do wniosku, że wobec zaostrzenia działalności agentów, szpiegów i sabotażystów (czego przejawem miały być umyślne podpalenia) należy przedsięwziąć środki zapobiegawcze, takie jak szkolenie funkcjonariuszy policji ludowej czy wydanie specjalnych instrukcji ds. ochrony ważnych zakładów produkcyjnych. Już niecałe dwa tygodnie później, 9 lutego 1951 r., „Neues Deutschland” informowała o jednogłośnie przyjęciu nowej ustawy powołującej ministerstwo do spraw bezpieczeństwa państwowego. Gazeta zacytowała też słowa ministra spraw wewnętrznych Karla Steinhoffa: „Ten, komu rzeczywiście leży na sercu szczęśliwa przyszłość naszego narodu, musi poprzeć tę ustawę bez zastrzeżeń”⁶. Na czele Stasi stanął Wilhelm Zeisser. Do zmiany na tym stanowisku doszło tylko dwa razy – w roku 1953, gdy po powstaniu ludowym funkcję tę przejął Ernst Wollweber, oraz 1 listopada 1957 r., gdy rozpoczęła się konsekwentna budowa „koncernu Mielkego”, stanowiącego „tarczę i miecz partii”⁷.

Pod koniec października 1989 r. minister bezpieczeństwa państwowego Erich Mielke, niezmiennie piastujący swój urząd przez 32 lata, przezornie nakazał niszczenie akt Stasi. Po tym poleceniu wydawane były dalsze, bardziej szczegółowe instrukcje związane z organizacją procesu unicestwiania niewygodnych dokumentów. Przegrzane od intensywnej pracy niszcarki bezpieki w końcu przestały działać. Wierni pracownicy jednak nie zawiedli i akta zaczęto niszczyć ręcznie, a w końcu i palić. Decyzja o rozwiązaniu Stasi zapadła 7 grudnia 1989 r.

Opozycja starała się zablokować działania policji bezpieczeństwa już 4 grudnia, dokonując prób zajęcia jej biur okręgowych. Odpowiedzią była propagowana przez nią współpraca między obywatelami, policją ludową oraz prokuratorami, którą ucieleśniać

⁵ E. Mielke, *Gangster und Mörder im Kampf gegen unsere Republik. Bericht des Generalsinspektors der Hauptverwaltung zum Schutz der Volkswirtschaft*, „Neues Deutschland”, 28 I 1950, nr 24, s. 4.

⁶ *Ein grosser Tag in der Volkskammer*, „Neues Deutschland”, 9 II 1950, nr 34, s. 2.

⁷ Por.: J. Gieseke, *Das Ministerium für Staatssicherheit (1950–1990) [w:] Im Dienste der Partei. Handbuch der bewaffneten Organe der DDR*, red. T. Diedrich, H. Ehlert, R. Wenzke, Berlin 1998, s. 384. Określenia „koncern Mielkego” użył w tytule swojej książki Jens Gieseke. Zob. *idem*, *Mielke-Konzern. Die Geschichte der Stasi 1945–1990*, Stuttgart – München 2001.

miały sprawujące kontrolę nad biurami okręgowymi komitety obywatelskie. Te ostatnie nie miały jednak szans na skuteczne wypełnianie swoich zadań.

15 stycznia 1990 r. demonstranci usiłowali przejąć ostatnią niezajętą składnicę dokumentów bezpieki przy Normannenstrasse w Berlinie Wschodnim, gdzie funkcjonował następca Stasi – Urząd Bezpieczeństwa Narodowego (Amt für Nationale Sicherheit, AfNS) i w dalszym ciągu kwitł proceder niszczenia akt. Wokół roli tego wydarzenia narosło zresztą sporo kontrowersji, które jednak nie są tematem tego artykułu.

Dokumenty Stasi po upadku NRD – kilka faktów

18 marca 1990 r. odbyły się dziesiąte i ostatnie wybory do Izby Ludowej (Volkskammer) – jednoizbowego parlamentu NRD. W przeciwieństwie do wcześniejszych zostały one jednak przeprowadzone na zasadach demokratycznych. Na ostatnim posiedzeniu Izby, 28 września 1990 r., Joachim Gauck został wybrany, a 3 października zatwierdzony na stanowisku Specjalnego Pełnomocnika Rządu Federalnego do spraw akt osobowych byłej Służby Bezpieczeństwa Państwowego NRD (Sonderbeauftragter der Bundesregierung für die personenbezogenen Unterlagen des ehemaligen Staatssicherheitsdienstes, następnie – Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik, z czasem popularnie zwanym też Gauck-Behörde – Urzędem Gaucka lub w urzędowym skrócie BStU). Specjalny Pełnomocnik rozpoczął działalność wraz z 52 współpracownikami – w tym przypadku również pojawiały się i pojawiają liczne kontrowersje dotyczące m.in. tego, kim byli owi współpracownicy. 29 grudnia 1991 r. weszła w życie ustawa regulująca dostęp do dokumentów Stasi i sposób ich wykorzystania⁸. Pierwsi wnioskodawcy mogli uzyskać wgląd w swoje akta 2 stycznia 1992 r. Liczba zainteresowanych wzrastała jednak tak szybko, że w połowie lat dziewięćdziesiątych w Urzędzie Gaucka zatrudnionych było już około 3200 pracowników. Według informacji ze strony internetowej Bundesarchiv od momentu umożliwienia wglądu osobom prywatnym w akta Stasi z możliwości tej skorzystało ponad dwa miliony wnioskodawców⁹.

W 2000 r. urząd BStU objęła Marianne Birthler, a w 2011 r. Roland Jahn. W 2019 r. w Bundestagu zapadła decyzja o tym, że akta Stasi mają zostać przeniesione do Archiwum Federalnego. 19 listopada 2020 r. najwyższy niemiecki organ konstytucyjny przyjął decyzje prawne dotyczące umiejscowienia Archiwum Akt Stasi w strukturze Bundesarchiv, a transformacja ta została zakończona 17 czerwca 2021 r. – wtedy też zlikwidowano urząd Pełnomocnika Federalnego. Ustawa o aktach Stasi (Stasi-Unterlagen-Gesetz, StUG) pozostaje podstawą prawną dostępu do akt, które w chwili

⁸ Zob. Gesetz über die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (Stasi-Unterlagen-Gesetz – StUG), <https://www.gesetze-im-internet.de/stug/BJNR022720991.html#BJN>, dostęp 2 I 2025 r.

⁹ Zob. <https://www.bundesarchiv.de/im-archiv-recherchieren/stasi-unterlagen-einsehen/akteneinsicht-fuer-privatpersonen/>, dostęp 2 I 2025 r. Informacja ta zapewne nie została zaktualizowana. Na przykład w 2021 r. Deutsche Welle podało, że wniosków takich złożono 7 353 885. M. Fürstenau, *Archiwa Stasi: to (nie) koniec*, 17 VI 2021, <https://www.dw.com/pl/archiwa-stasi-to-nie-koniec/a-57934437>, dostęp 2 I 2025 r.

obecnej znajdują się w zasobie Stasi-Unterlagen-Archiv, wydzielonego w strukturze Archiwum Federalnego. To kolejna decyzja wywołująca kontrowersje. Wystarczy wspomnieć, że różne opinie na jej temat mieli choćby byli pełnomocnicy – Marianne Birthler, która nie była do niej przekonana, i Roland Jahn, upatrujący w tym szanse na kontynuowanie badań.

Archiwalia Stasi – serie wydawnicze

W Archiwum Akt Stasi znajduje się 111 km akt, 1,8 mln dokumentów fotograficznych, prawie 2900 filmów i nagrań wideo oraz ponad 23 tys. dokumentów dźwiękowych. Tylko w 1992 r. – pierwszym roku udostępniania dokumentów – przeszło pół miliona osób wnioskowało o dostęp do akt. Ponadto złożono ponad 1,7 mln podań o udostępnienie dokumentacji w celu zbadania przeszłości polityków i urzędników państwowych. Jeszcze w 2019 r. zawartość ponad 15 tys. worków akt podartych przez Służbę Bezpieczeństwa Państwowego czekała na rekonstrukcję. Tymczasem w lutym 2025 r. Michael Hollmann, dyrektor Bundesarchiv, od 2021 r. odpowiedzialny za dokumenty Stasi, przestrzegał przed realną groźbą utraty części akt już zarchiwizowanych z powodu ich niewłaściwego przechowywania. Jego zdaniem koniecznością powinny być „magazyny wyposażone w regulowany klimat, abyśmy mogli przechowywać papier w warunkach konserwatorsko dla niego korzystnych. Papier jest przecież medium, które ulega rozkładowi; nie można nic z tym zrobić, ale można to powstrzymać dzięki odpowiednim magazynom”¹⁰.

Według par. 37 Stasi-Unterlagen-Gesetz z 20 grudnia 1991 r., zmienionego ostatnio w grudniu 2022 r., zadaniem BStU – obecnie Bundesarchiv – jest „opracowanie działalności Służby Bezpieczeństwa Państwowego poprzez informowanie społeczeństwa o strukturze, metodach i sposobie działania Służby”¹¹. Zgodnie z tym założeniem Dział Edukacji i Badań tego urzędu (Abteilung Bildung und Forschung) rozpoczął publikację serii wydawniczej pt. „Anatomie der Staatssicherheit. Geschichte, Struktur, Methoden” z podtytułem, który stał się jej znakiem rozpoznawczym: „MfS – Handbuch” (Podręcznik MfS). Koncepcja tego opracowania powstała w 1993 r. i obejmowała pięć głównych modułów: 1. Historia Stasi począwszy od jej poprzedników do jej rozwiązania; 2. Zasady pracy i struktury; 3. Ważne jednostki; 4. Współpracownicy; 5. Załącznik (tu m.in. skrócone biografie oraz podstawowe dokumenty). Na całość miały się złożyć 32 broszury w formacie A4, o różnej objętości, wydawane w niejednakowych odstępach czasu bez zachowania kolejności przyjętej w całościowym spisie treści. Jednak ogrom pracy, braki kadrowe i niedostateczny stan dotychczasowych badań spowodowały konieczność zmian w strukturze pracy oraz anulowania niektórych części w poszczególnych modułach, przy jednoczesnym poszerzeniu innych. Podręcznik został wstępnie ukończony w 2016 r., choć dopiero w 2022 r. ukazała się część zatytułowana *Bezirksverwaltung und Kreisdienststellen des MfS Neubrandenburg 1989*. W założeniu „MfS – Handbuch” miał być opracowaniem

¹⁰ U. Georgi, *Bundesarchiv warnt vor schlechter Lagerung von Stasi-Akten*, 18 II 2025, <https://www.mdr.de/nachrichten/deutschland/panorama/stasi-akten-archiv-verlust-lagerung-100.html>, dostęp 1 IV 2025 r.

¹¹ Gesetz über die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (Stasi-Unterlagen-Gesetz – StUG), par. 2, pkt 5, Bundesministerium der Justiz, <https://www.gesetze-im-internet.de/stug/BJNR022720991.html>, dostęp 19 III 2025 r.

ułatwiający pracę z dokumentami Stasi, zarówno historykom, jak i wszystkim zainteresowanym problematyką służb bezpieczeństwa NRD. Z tego względu zadbano, aby 29 wydanych tomów tej publikacji znalazło się w wolnym dostępie w Internecie¹².

W 1995 r. zapoczątkowano serię wydawniczą „Analysen und Dokumente” z podtytułem: „Wissenschaftliche Reihe des Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik”, przygotowywaną przez Dział Edukacji i Badań. Publikowanie kolejnych tomów powierzono najpierw wydawnictwu Christoph Links Verlag, powstałemu w NRD krótko po upadku reżimu SED¹³, później getyńskiemu Vandenhoeck & Ruprecht. Do tej pory ukazało się 40 tomów serii. Zawiera ona zarówno monografie tematyczne (w tym studia przypadków), jak i prace pokonferencyjne czy edycje źródłowe. Te ostatnie stanowią mniejszość, jednak w kontekście niniejszego artykułu warto się im przyjrzeć, co uczynię pokrótce na dwóch przykładach. Pod redakcją Helmuta Müllera-Enbergsa ukazał się trzeci tom serii „Analysen und Dokumente” pt. *Inoffizielle Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit. Teil 1: Richtlinien und Durchführungsbestimmungen*¹⁴. Opracowanie zawiera obszerny wstęp wyjaśniający czytelnikowi, kim byli tajni współpracownicy, jak ich klasyfikowano, jakim wytycznym podlegali, kim byli oficerowie prowadzący, jak przebiegał proces rekrutacji oraz jak wyglądało postępowanie administracyjne w przypadku nawiązania współpracy. Po wprowadzeniu następuje krótka nota edytorska, w której wyjaśniono podstawowe zasady wydania dokumentów, a więc: uwspółcześniono pisownię, wszelkiego rodzaju podkreślenia w dokumentach oddano kursywą, w miejscach, gdzie jest to konieczne do zrozumienia treści, rozwinięto w nawiasach kwadratowych skróty oraz dodano brakujące słowa. Tradycyjne skrótownice, np. dotyczące zakładów przemysłowych czy instytucji, rozwinięto w przypisach. Jeżeli w oryginalnych dokumentach zamieszczono przypisy zaznaczone gwiazdką, wówczas odwzorowano je również w edycji. Każde edytowane źródło zawiera przypis z informacją o miejscu jego przechowywania i sygnaturze, dopisanych uwagach oraz podpisie/podpisach. Zabrakło jednak wiadomości o pieczęciach odcisniętych na dokumencie oraz formacie, w jakim zapisano daty. Z punktu widzenia sfragistyki, ale i historii kancelarii Stasi wygląd tych elementów jest niezwykle ważny. W publikacji nie odwzorowano też żadnego dokumentu w postaci faksymile. Edycję 21 dokumentów poprzedza ich spis z podaniem tytułu, daty oraz strony, na której się znajdują. Na końcu opracowania zamieszczono wykazy skrótów i literatury przedmiotu oraz indeksy osobowy i rzeczowy.

Tom piąty serii „Analysen und Dokumente” zawiera z kolei niezwykle ciekawe źródło do zrozumienia systemu i funkcjonowania pracy polityczno-operacyjnej Stasi. Jest nim *Das Wörterbuch der Staatssicherheit* – słownik przygotowany na żądanie Mielkego przez Wyższą Szkołę Prawniczą MfS (Juristische Hochschule des MfS)¹⁵. Samą edycję poprzedza wprowadzenie objaśniające kontekst powstania pierwszego (1970) i drugiego

¹² Zob. <https://www.bundesarchiv.de/stasi-unterlagen-archiv/publikationen/publikationsreihen/mfs-handbuch/>, dostęp 19 III 2025 r.

¹³ T. Ammer, *DDR – SED – MfS: die Unzertrennlichen*, „Deutschland Archiv. Zeitschrift für das vereinigte Deutschland” 1997, R. 30, s. 296.

¹⁴ *Inoffizielle Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit. Teil 1: Richtlinien und Durchführungsbestimmungen*, red. H. Müller-Enbergs, Berlin 1996.

¹⁵ *Das Wörterbuch der Staatssicherheit. Definitionen zur „politisch-operativen Arbeit”*, red. S. Suckut, Berlin 1996.

(1985) wydania słownika, nakreśla też obraz wroga MfS, jaki się z niego wyłania, oraz dotyka problematyki samoświadomości „czekisty” i kontroli nad językiem, jak również myśleniem funkcjonariuszy. Redaktor tego tomu Siegfried Suckut zwrócił uwagę na ciekawy fakt, że w słowniku Stasi, będącym oficjalną publikacją służb, nie znajdziemy pojęcia „Ministerium für Staatssicherheit” jako takiego¹⁶. Zamiast tego jest jedynie „Ministerium für Staatssicherheit; Angriffe gegen” (pol. ataki przeciwko) oraz „Ministerium für Staatssicherheit; Innere Sicherheit” (pol. bezpieczeństwo wewnętrzne)¹⁷. Także i ta edycja źródłowa została poprzedzona krótkimi uwagami redakcyjnymi. Brakujące litery, słowa lub dodatki pierwotnego wydawcy umieszczono w nawiasach kwadratowych. Współczesny edytor dokonał – jak to określił – niewielkiej korekty błędów ortograficznych i gramatycznych (wiedza zwłaszcza o tych ostatnich byłaby jednak dość interesująca). Z tekstu usunięto również strzałki referencyjne, o ile termin, do którego się odnoszą, nie występuje jako słowo kluczowe w oryginalnym indeksie. Szkoda jednak, że nie zachowano tych odnośników w postaci nawiasów kwadratowych – dawałoby to bowiem pogląd na to, w jakim zakresie słownik nie został wykończony.

Warto odnotować jeszcze trzy serie wydawnicze BStU: „BF informiert”, w której Dział Edukacji i Nauki publikował monografie autorskie z myślą o specjalistach i zainteresowanych czytelnikach; „Stasi in der Region”, omawiającej działania służby w konkretnych wschodnioniemieckich miejscowościach (np. *Stasi in Dresden*) lub regionach (np. *Stasi in Mecklenburg-Vorpommern*), koncentrując się przy tym na wybranych studiach przypadków, oraz „Archiv zur DDR-Staatssicherheit”. Ta ostatnia skupia się na problematyce archiwalnej związanej z aktami Stasi. Obecnie w jej ramach wydano 12 tomów – pięć z nich to prace pokonferencyjne. Obejmuje zagadnienia związane z klasyfikacją, stanem i proveniencją zasobu archiwum Stasi, lustracją, dostępem do akt i ustawami go umożliwiającymi, ale także z funkcjonowaniem Abteilung (Wydziału) XII – odpowiedzialnego za centralną informację i przechowywanie dokumentów. Omówione zostały także proces archiwizowania materiałów służby bezpieczeństwa w NRD oraz dokumentacja dotycząca nazistów – chodzi o tzw. NS-Archiv, oficjalnie działające od roku 1968. Kilka tomów tej serii poświęcono również problematyce kartografii i wydawaniu map w NRD. Tom jedenasty pt. *Das Archiv der Stasi. Begriffe* zawiera słownik pojęć archiwalnych MfS¹⁸.

„Die DDR im Blick der Stasi” – seria wydawnicza i problemy nośników

Seria wydawnicza BStU „Die DDR im Blick der Stasi. Die geheimen Berichte an die SED-Führung” jest w całości poświęcona źródłom do historii Stasi. Publikowana jest przez wydawnictwo Vandenhoeck & Ruprecht z siedzibą w Getyndze, mające długą tradycję wydawniczą. Specjalizuje się ono w literaturze naukowej, a od 2021 r. należy do grupy wydawniczej Brill. Redaktorką wspomnianej serii – obecnie z ramienia Bundesarchiv – jest historyk Daniela Munkel.

Jak powyżej wzmiankowano, raporty wschodnioniemieckiej policji politycznej zamieszczone w edycji informowały kierownictwo partii o sytuacji społecznej i nastrojach

¹⁶ *Ibidem*, s. 21.

¹⁷ *Ibidem*, s. 250–253.

¹⁸ *Das Archiv der Stasi. Begriffe*, red. R. Lucht, Göttingen 2015.

w NRD. Jest to źródło ważne dla uchwycenia oceny realizacji zasad państwa socjalistycznego przez funkcjonariuszy Stasi i przywódców partii komunistycznej, którzy takich materiałów się domagali. Pierwszy tego typu dokument powstał wieczorem 17 czerwca 1953 r. i był sprawozdaniem na temat wydarzeń w Berlinie podczas powstania czerwcowego – tak oczywiście współcześnie mówimy o tych wydarzeniach, ponieważ dla Stasi był to „faszystowski pucz”. Ostatni raport pochodzi z 5 grudnia 1989 r., a zatem były one produkowane w różnych formach i z niejednorodną częstotliwością przez 36 lat. Można w nich znaleźć informacje o tzw. zachowaniach opozycyjnych, ale też odnoszące się do problemów w gospodarce oraz np. statystyki dotyczące wymiany walut czy przypadków emigracji i ucieczek.

Redaktorzy serii zaplanowali wydanie 37 tomów, z których każdy odnosi się do jednego roku, chociaż poszczególne roczniki nie są publikowane w kolejności chronologicznej. Pierwszy tom serii ukazał się w 2009 r. i dotyczył wydarzeń z 1976 r. Dotychczas opracowano 21 tomów, z tym że odrębnie opublikowano raporty z jesieni 1989 r.¹⁹, a 12 z nich znalazło się w wolnym dostępie na stronie internetowej Bundesarchiv²⁰.

Do pierwszych drukowanych opracowań dołączano płytę CD, później – gdy okazały się one zawodnym i szybko starzejącym się nośnikiem – do książki dodawano kod dostępu do wydania cyfrowego. Należy tu zaznaczyć, że płyta CD jest integralną częścią opracowania, a użytkownik, który zdecydował się wypożyczyć z biblioteki jedynie książkę, może być zaskoczony faktem, że jest ona w istocie wyciągiem tekstów zawartych na dysku kompaktowym – do czego jeszcze wrócę. Edycja obejmuje sprawozdania Stasi przygotowywane dla SED. Pominięto w niej jednak raporty zagraniczne, pochodzące z Głównego Zarządu Wywiadu MfS (Hauptverwaltung Aufklärung, HV A). Zarówno w wydaniu papierowym, jak i cyfrowym zaproponowano chronologiczny układ dokumentów. O kolejności zdecydowała więc data, a nie numer umieszczony na źródle. Każde papierowe wydanie zawiera przedmowę autorstwa Daniela Münkel (w większości tomów powtórzoną), a następnie obszernie wprowadzenie do tematyki zawartej w edytowanym roczniku. W przypadku tomu dotyczącego roku 1953, który zostanie tu szerzej omówiony²¹, jego autorem jest Roger Engelmann, historyk specjalizujący się w dziejach NRD oraz MfS, od 1992 r. pracownik naukowy w BStU. We wprowadzeniu nakreślono m.in. tło historyczne przełomowego wydarzenia tego roku – a więc powstania czerwcowego, tzw. nowy kurs i wybuch społeczny, kwestię problemów występujących w rolnictwie i zaopatrzeniu, wreszcie początki sprawozdawczości i założenie grup informacyjnych (Informationsgruppe, IG) w Stasi, a także przedstawiono dokumentację sprawozdawczą. Engelmann w jednym ze swoich wcześniejszych opracowań, przygotowanym wspólnie z Frankiem Joestelem, pisał: „System informacji w MfS swoje istnienie zawdzięczał powstaniu czerwcowemu z 1953 r.”²². Choć w aparacie bezpieczeństwa już wcześniej istniały struktury, które były odpowiedzialne za raportowanie o nastrojach społecznych, dopiero po pierwszym buncie wobec władzy zadbano o regularny przepływ informacji na ten temat. Na mocy rozkazu Wollwebera z 7 sierpnia 1953 r. utworzono grupy informacyjne, których zadaniem było zbieranie wiadomości szczególnie ważnych

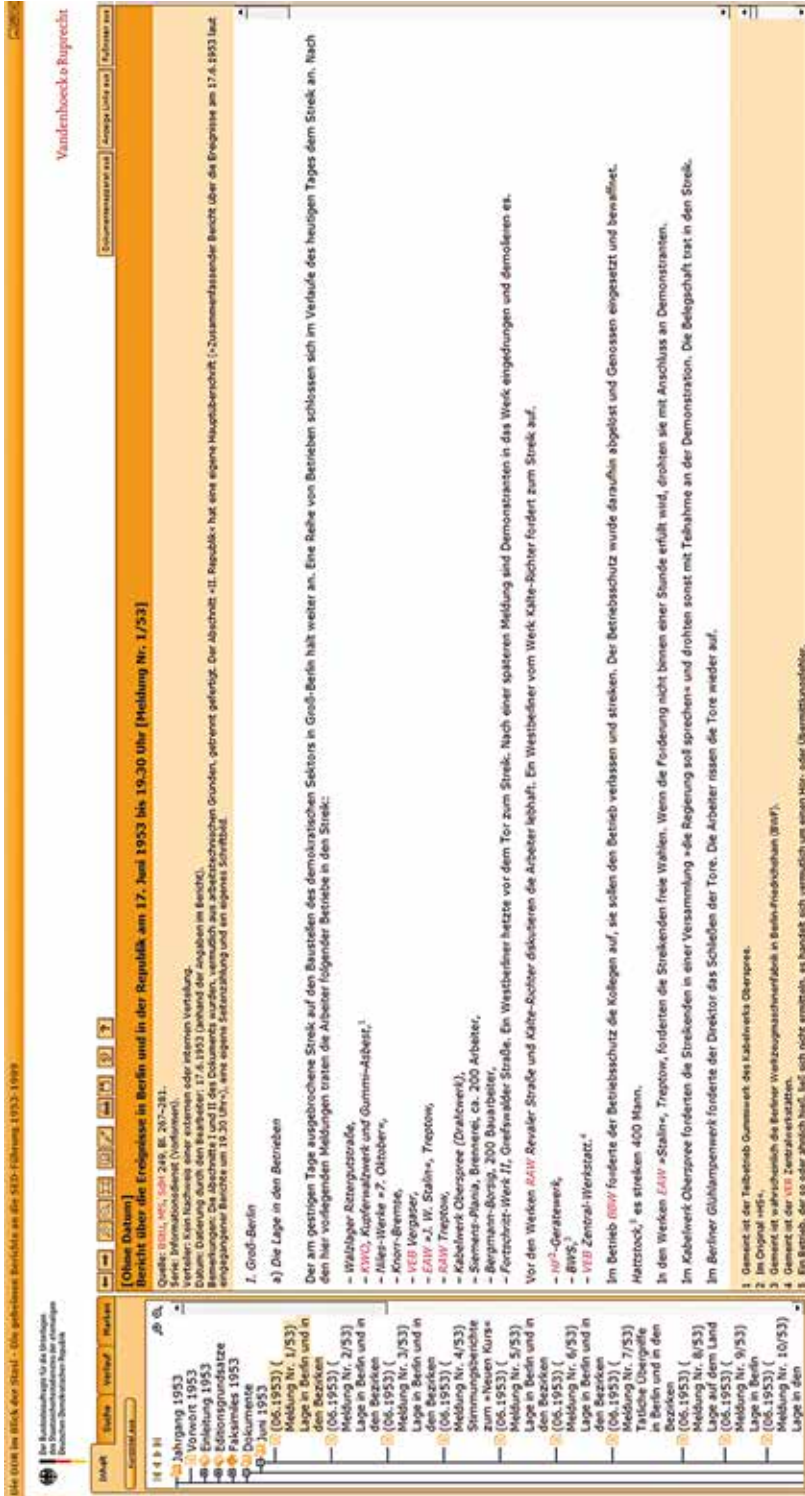
¹⁹ Stan na 1 IV 2025 r.

²⁰ Zob. <https://www.ddd-im-blick.de/jahrgaenge/#c25423>, dostęp 1 IV 2025 r.

²¹ *Die DDR im Blick der Stasi. Die geheimen Berichte an die SED-Führung. 1953*, red. R. Engelmann, Göttingen 2013.

²² R. Engelmann, F. Joestel, *Die Zentrale Auswertungs- und Informationsgruppe*, Berlin 2009, s. 17.

Fot. 1. Widok zawartości dysku

dla oceny społecznej atmosfery. Raporty sporządzane w zarządach okręgowych MfS (do godziny 6.00 każdego dnia) były następnie przekazywane do centrali (do godz. 10.00).

Po wprowadzeniu znajduje się nota edytorska i bardzo ograniczone faksymile dokumentów – w przypadku tomu za rok 1953 są to jedynie pierwsze strony czterech różnych raportów. Jednocześnie tylko w wersji cyfrowej zamieszczono je w wersji kolorowej, a w książce są one czarno-białe.

Dalsza część obejmuje edycję wybranych dokumentów. Dlaczego wybranych? Ponieważ ich komplet znajduje się wyłącznie na płycie CD. I tu wracamy do kwestii, o której wspomniano już wcześniej – że książka stanowi właściwie ekscerpt z nośnika cyfrowego.

Poniższa tabela pokazuje liczbę raportów uwzględnionych w edycji papierowej w stosunku do liczby zamieszczonych na płycie CD.

Miesiąc sprawozdawczy	czer-wiec	lipiec	sier-pień	wrze-sień	paź-dzier-nik	listo-pad	gru-dzień
Dokumenty w edycji papierowej	7	4	3	3	4	2	3
Dokumenty na płycie CD	23	24	22	25	28	25	25

Źródło: opracowanie własne.

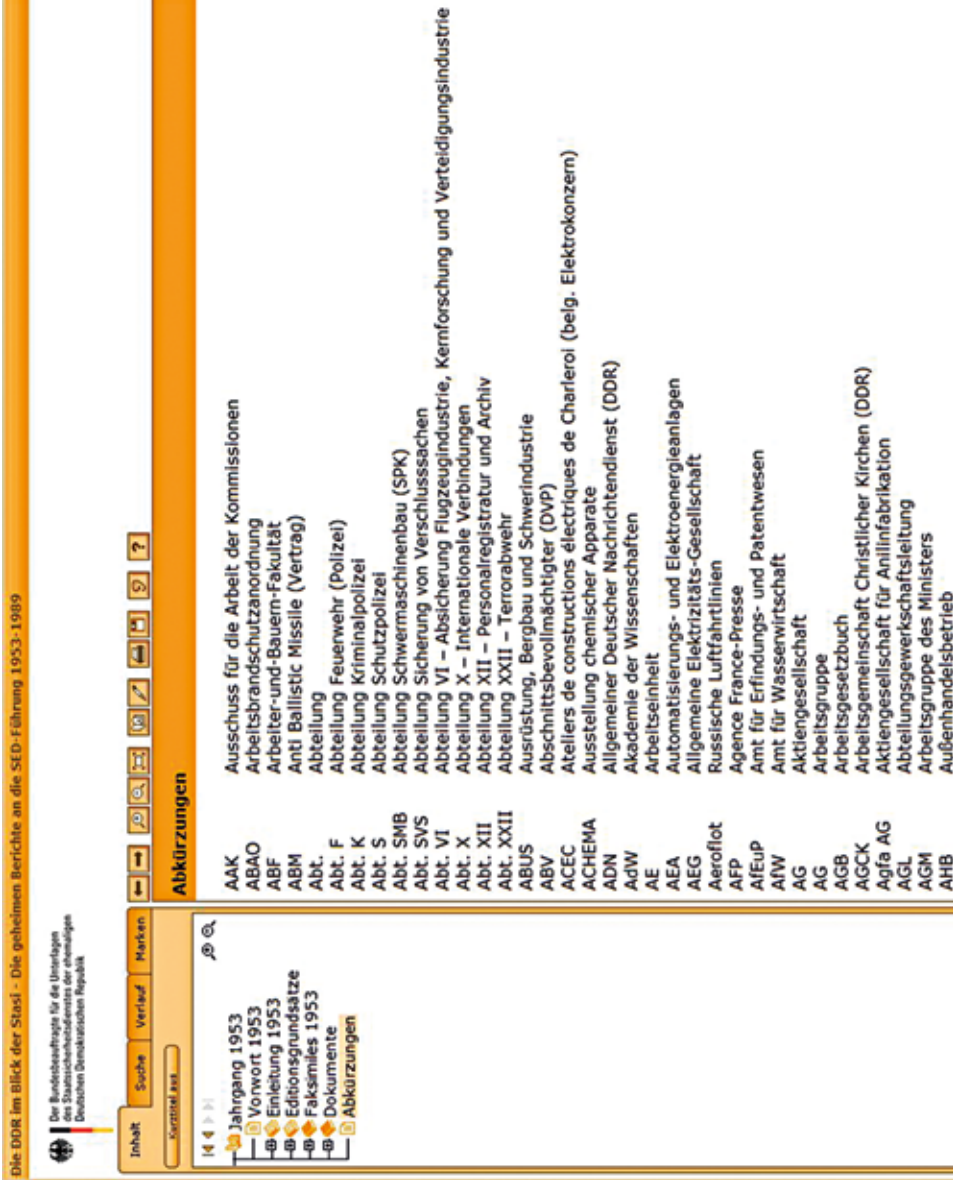
W obu wersjach (drukowanej i elektronicznej) znajduje się również wykaz skrótów. Na nośniku cyfrowym jest on zdecydowanie bardziej rozwinięty ze względu na większą liczbę dokumentów tam zamieszczonych w porównaniu do książki (fot. 2). Warto podkreślić, że korzystanie z edycji cyfrowej jest łatwiejsze, ponieważ każdy skrót został w niej podlinkowany do bazy danych zawartej na płycie CD (fot. 3), natomiast w przypadku wydania papierowego skróty nie zostały rozwinięte w aparacie krytycznym i trzeba ich szukać na końcu publikacji.

Książka drukowana zawiera także spis wszystkich sprawozdań z danego roku, które w całości znajdują się na płycie. Pogrubioną czcionką wyróżniono w nim dokumenty edytowane w wersji papierowej. Opatrzono je również w numery stron. Podobnego wykazu – z oczywistych względów – nie ma w wydaniu cyfrowym.

Zasady wydawnicze zastosowane w edycji

W wydaniach cyfrowym i papierowym posłużono się tymi samymi zasadami edycji źródeł. Komentarze do dokumentów ograniczono do niezbędnego minimum. Niekiedy zamieszczono w nich odsyłacze zarówno do literatury przedmiotu, jak i zasobów cyfrowych. Objasniono wyłącznie te pojęcia, wydarzenia i sytuacje, których – zdaniem redaktorów tomu – nie można zrozumieć na podstawie tekstu dokumentu. Odniesienia do osób sporządzono tylko wtedy, gdy z lektury źródła nie da się bezsprzecznie ustalić ich tożsamości bądź gdy nie są to osoby pełniące stanowiska kierownicze. Również w tym przypadku w przypisach można znaleźć odsyłacze do literatury przedmiotu lub dostępnych online leksykonów biograficznych funkcjonariuszy Stasi.

Fot. 2

Fot. 3

Die-DDR im Blick der Stasi - Die geheimen Berichte an die SED-Führung 1953-1989

Vandenhoeck & Ruprecht

Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik

Inhalt Suche Verlauf Markieren

Kurztext aus

- Jahrgang 1953
- Vorwort 1953
- Einleitung 1953
- Editionsgrundsätze
- Faksimiles 1953
- Dokumente
- Juni 1953
- Juli 1953
- August 1953
- September 1953
- Oktober 1953
- 01.10.1953 Info-Dienst Nr. 1082/53
- Tagesbericht
- 02.10.1953 Info-Dienst Nr. 1083/53
- Tagesbericht
- 03.10.1953 Info-Dienst Nr. 1084/53
- Tagesbericht
- 05.10.1953 Info-Dienst Nr. 1085/53
- Tagesbericht
- 06.10.1953 Info-Dienst Nr. 1086/53
- Tagesbericht
- (10.1953) Analyse (Nr. 2/53)
- Lage in der zweiten Septemberhälfte

1. Oktober 1953
Information Nr. 1082

Quelle: BStU, MS, AS 39/58, Bd. 2, Bl. 240-246.
Serie: Informationsdienst.
Verteiler: Kein Nachweis einer externen oder internen Verteilung.
Bemerkungen: Maschinenschriftliches Deckblatt mit Inhaltsverzeichnis (nur 1. Gliederungsebene mit 4 Punkten).

Die Lage in Industrie, Verkehr, Handel und Landwirtschaft

a) *Industrie und Verkehr*

Über das Echo der neuen sowjetischen Note¹ in den Betrieben liegen noch keine Berichte vor. Lediglich aus der Elbewerft Betriebsparteiorganisation bereits negative Elemente, Meinung der Arbeiter zu be

Abbürzung
TEWA=Technische Eisenwaren

dass aber nen, die

s. In diesem le der die 16. enen

So diskutieren Arbeiter im VEB TEWA Schrauben in Finsterwalde/Cottbus anhaltend, die Preise stunden in keinem Verhältnis zu ihrem Verdienst. Im Elektromotorenwerk Grünhain/Karl-Marx-Stadt zweifeln große Teile der Belegschaft an der Abschaffung der Rationierung im Sommer 1954;² sie sagen, im Gesetz über den Fünfjahresplan sei die Aufhebung der Rationierung bereits für das Jahr 1953 versprochen worden.³ Im gleichen Atemzug wird aber oft auch Kritik geübt,

1 Über die Einberufung von Außenministerkonferenzen zur Minderung der Spannung in den internationalen Beziehungen und zur Lösung der Deutschlandfrage. Note der Regierung der UdSSR vom 28.9.1953 an die Regierungen Frankreichs, Großbritanniens und der USA als Erwiderung auf deren Note vom 2.9.1953. In: Dokumente zur Deutschlandpolitik der Sowjetunion. Hg. v. Deutschem Institut für Zeitgeschichte, Bd. 1, Berlin (Ost) 1957, S. 354-371.

2 Walker Ulbricht hatte in seiner Grundsatzrede auf der 16. Tagung des ZK am 17.9.1953 das Ende der

Każdy dokument jest traktowany w edycji jako samodzielna całość. Dlatego zastosowano w nich odrębną numerację przypisów, a komentarze wprowadzano niezależnie od pozostałych dokumentów. Stąd zdarza się, że treść objaśnienia powtarza się w kilku źródłach. Według wydawców miało to zapobiec zbyt dużej liczbie odsyłaczy.

Sprawozdania są edytowane w całości wraz z załącznikami (choć bez reprodukcji poszczególnych oryginalnych dokumentów). Tę zasadę konsekwentnie zastosowano jednak wyłącznie w edycji cyfrowej. W książce papierowej – ze względu na ograniczone miejsce – to redaktorzy decydowali, które załączniki są niezbędne dla zrozumienia treści dokumentu lub które wnoszą nowe treści. Jeśli do materiałów archiwalnych dołączono zdjęcia lub grafiki, wówczas w edycji były one opisywane. Natomiast zreprodukowano tylko te obrazy, które odznaczały się wyjątkową siłą przekazu (*aussagekräftig*). Ich wyboru dokonywali oczywiście edytorzy. Takie kryteria selekcji mogłyby dotyczyć literatury, ale czy stosuje się je do wydawnictw źródłowych?

W publikacji zaznaczono skreślenia, podkreślenia bądź drobne uwagi nanoszone na oryginałach. Edytorzy mogli się na to zdecydować, ponieważ było ich niewiele. Wydawane dokumenty stanowią bowiem najczęściej ostateczną wersję sprawozdania, które następnie było archiwizowane. W aparacie tekstowym uwzględniono również odręczne adnotacje zapisywane na marginesach źródeł. Uwspółcześniono też język oryginałów, przy czym ewidentne literówki skorygowano bez zaznaczenia tego faktu. Jednak pisownię łączną (np. Westberlin) pozostawiono w zgodzie z zasadami, jakie podawał ówczesny słownik języka niemieckiego. Poprawki zmieniające znaczenie albo błędy w nazwach, szczególnie w skrótowcach, odnotowano w przypisach. Pojęcia pochodzące z języka obcego i nazwy własne pozostawiono w pisowni oryginalnej, z tym że rosyjskie litery podano w transkrypcji.

Każdy dokument został zaopatrzony w metryczkę, w której znajdują się następujące elementy: data, tytuł wraz z numerem, źródło, seria, rozdzielnik, adnotacje, uwagi oraz załącznik – o ile występuje (fot. 4).

Ustawa o aktach Stasi wymaga od edytorów zanonimizowania niektórych informacji, co zaznaczono w nawiasach kwadratowych. Warto przy tym wskazać zasady, jakie nakłada na edytorów ustawa. Jednostki mające wpływ na historię, osoby pełniące funkcje polityczne i urzędnicy państwowi wymieniani w raportach są informowani o publikacji tych dokumentów. Osoby te są przy tym proszone o zgłaszanie uwag lub uzupełnień do sprawozdań, w których zostali wymienieni. Tego rodzaju informacje są następnie brane pod uwagę w aparacie naukowym. W niektórych sytuacjach edytorzy muszą też uzyskać zgodę na publikację danych osoby przywołanej w dokumentach.

Podsumowanie

Należy zauważyć, że dla historyka każda publikowana edycja źródłowa jest ważna, zwłaszcza gdy – tak jak w tym przypadku – jest to przedsięwzięcie grupy specjalistów. Jednak trzeba w tym miejscu postawić ważne, choć otwierające wiele nowych problemów pytanie: jaki jest cel tego rodzaju wydawnictwa. Redaktorzy omawianego tomu dość optymistycznie wskazują, że może ono służyć badaniu życia codziennego obywateli NRD i ukazaniu metod, jakich użyto do budowy tam realnego socjalizmu.

Oczywiście takie raporty dla tego rodzaju badań nie powinny stanowić jedyne źródła, choćby ze względu na swoją tendencyjność. Źródłoznawczo mogą być natomiast wykorzystane do analizy zagadnienia ledwie obecnego w historiografii niemieckiej,

Fot. 4

The diagram shows a document page with several sections highlighted in orange. Arrows point from these sections to labels in boxes: 'Źródło' and 'Seria' point to the top orange section; 'Uwagi' points to the 'Bemerkungen' section; 'Rozdziałnik' and 'Adnotacje' point to the bottom orange section.

2. Dezember 1953
Informationsdienst Nr. 2036 zur Beurteilung der Situation
 Quelle: **BSTU, MfS, AS 39/58, Bd. 1, Bl. 179–185 (2. Expl.)**.
 Serie: Informationsdienst.
 Verteiler: Kein Nachweis einer externen oder internen Verteilung.
 Vermerke: Zahlreiche vertikale Randmarkierungen (hier nicht im Einzelnen dokumentiert).
 Bemerkungen: Gedrucktes standardisiertes Deckblatt mit Inhaltsverzeichnis (nur 1. Gliederungsebene mit 6 Punkten).

2. Juli 1953
Information Nr. 1003
 Quelle: **BSTU, MfS, AS 9/57, Bd. 3b, Bl. 187–200 (2. Expl.)** sowie Bl. 337–345 (Anlage).
 Serie: Informationsdienst (Konstituierungsphase).
 Verteiler: Im **VS**-Ausgangsbuch von Mielke befinden sich am 2. u. 3.7.1953 pauschale Einträge (**BSTU, MfS, SdM 526, Bl. 11**), die darauf hinweisen, dass Grotewohl und Ulbricht u. a. diesen Bericht erhalten haben könnten. – **MfS**: keine Angaben.
 Vermerke: Mehrere vertikale Randmarkierungen (hier nicht im Einzelnen dokumentiert) – Randbemerkung und Fragezeichen (siehe Fußnoten) – Russische Randnotizen und Anstreichungen in der Anlage (siehe Fußnoten).
 Bemerkungen: Maschinenschriftliches Deckblatt mit Inhaltsangabe (Gliederung a–f) und Hinweis auf die Anlage.
 Anlage: Lage in der **CDU** (Information 1003a, im Original als »Information Nr. 3a« bezeichnet).

która konsekwentnie ruguje nauki pomocnicze historii z instytutów historycznych. Mam tu na myśli kwestię studiów nad poszczególnymi wydziałami w kancelarii MfS.

Do zobrazowania powyższego zarzutu nie posłuży nam omawiany tom dotyczący 1953 r. Z akt wynika, że raporty z tego roku powstawały niejako w trzech „fazach”. Pierwsza przejawia się w postaci intensywnego tworzenia sprawozdań związanych bezpośrednio z powstaniem czerwcowym, pisanych chaotycznie i rozwlekle. Trudno uwierzyć, że kierownictwo SED w ogóle je czytało. Druga faza rozpoczyna się jednolitym przerwą, przypadającą na 23 czerwca. Od tego momentu raporty przybierają inną postać – koncentrują się na tym, co faktycznie wydarzyło się w danym dniu, a każdy z nich zajmuje maksymalnie sześć stron i jest zatytułowany: „Informacja” (niem. *Information*). Od 1 lipca dokumenty zyskują nową numerację oraz tytuł: „Informacje dot. oceny sytuacji”. W tym kontekście można zadać pytania: kto i z jakiego powodu wprowadził te zmiany? Czy wzorem mogły być np. sowieckie sprawozdania? Kwestii tych nie poruszono i jak dotąd nie wyjaśniono. Wreszcie trzecia faza rozpoczyna się od powołania Ernsta Tilcha na kierownika IG. Ten wprowadza wyraźnie ujednoczony układ dokumentów, w związku z tym pojawia się kolejna zagadka do rozwiązania – kto był tego pomysłodawcą? Niezwykle interesujące jest też zagadnienie, które również nie zostało opisane, dotyczące relacji między aparatem partyjnym i funkcjonariuszami IG (później ZAIG). Tych wątków działania kancelarii, które można prześledzić na omawianym zbiorze, także dotychczas nie zbadano.

Bibliografia

Źródła publikowane

Das Archiv der Stasi. Begriffe, red. R. Lucht, Göttingen 2015.

Die DDR im Blick der Stasi. Die geheimen Berichte an die SED-Führung. 1953, red. R. Engelmann, Göttingen 2013.

Inoffizielle Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit. Teil 1: Richtlinien und Durchführungsbestimmungen, red. H. Müller-Enbergs, Berlin 1996.

Das Wörterbuch der Staatssicherheit. Definitionen zur „politisch-operativen Arbeit”, red. S. Suckut, Berlin 1996.

Akty prawne

Ustawa o dokumentach Służby Bezpieczeństwa Państwowego byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej (Gesetz über die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik [Stasi-Unterlagen-Gesetz – StUG]), <https://www.gesetze-im-internet.de/stug/BJNR022720991.html#BJN>, dostęp 2 I 2025 r.

Opracowania

Ammer T., *DDR – SED – MfS: die Unzertrennlichen*, „Deutschland Archiv. Zeitschrift für das vereinigte Deutschland” 1997, R. 30.

Engelmann R., Joestel F., *Die Zentrale Auswertungs- und Informationsgruppe*, Berlin 2009.

Gieseke J., *Mielke-Konzern. Die Geschichte der Stasi 1945–1990*, Stuttgart – München 2001.

Gieseke J., *Das Ministerium für Staatssicherheit (1950–1990) [w:] Im Dienste der Partei. Handbuch der bewaffneten Organe der DDR*, red. T. Diedrich, H. Ehlert, R. Wenzke, Berlin 1998.

Gieseke J., *Die Stasi 1945–1990*, München 2011.

Ein grosser Tag in der Volkskammer, „Neues Deutschland”, 9 II 1950, nr 34.

Mielke E., *Gangster und Mörder im Kampf gegen unsere Republik. Bericht des Generalinspektors der Hauptverwaltung zum Schutz der Volkswirtschaft*, „Neues Deutschland”, 28 I 1950, nr 24.

Netografia

Bundesarchiv.de, <https://www.bundesarchiv.de/im-archiv-recherchieren/stasi-unterlagen-einsehen/akteneinsicht-fuer-privatpersonen/>, dostęp 1 I 2025 r.

Bundesarchiv.de, <https://www.bundesarchiv.de/stasi-unterlagen-archiv/publikationen/publikationsreihen/mfs-handbuch/>, dostęp 19 III 2025 r.

Das Bundesarchiv. DDR im Blick, <https://www.ddr-im-blick.de/jahrgaenge/#c25423>, dostęp 1 IV 2025 r.

Fürstenau M., *Archiwa Stasi: to (nie) koniec*, 17 VI 2021, <https://www.dw.com/pl/archiwa-stasi-to-nie-koniec/a-57934437>, dostęp 2 I 2025 r.

Georgi U., *Bundesarchiv warnt vor schlechter Lagerung von Stasi-Akten*, 18 II 2025, <https://www.mdr.de/nachrichten/deutschland/panorama/stasi-akten-archiv-verlust-lagerung-100.html>, dostęp 1 IV 2025 r.

Aleksandra Kuligowska (ur. 1982 r.), historyk, doktor nauk humanistycznych. Adiunkt w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii, Źródłoznawstwa i Metodologii Wydziału Historii Uniwersytetu Warszawskiego; kierownik Pracowni Historii Cyfrowej Wydziału Historii.

Autorka lub współautorka książek i artykułów, m.in.: *Auffassung in konzeptionen der Historie Ernsta Bernheims*, Poznań 2013; *Problem kontaktów Polaków i Niemców w dokumentach aparatu bezpieczeństwa WUSW w Zielonej Górze w latach 70. XX wieku* [w:] *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu w latach 1970–1980*, red. E. Wojcieszek, Poznań 2014; *Der Volksdeutsche Selbstschutz in Wysokiej. Zbrodnia jako fakt źródłowy* [w:] *Zapomniani kaci Hitlera. Volksdeutscher Selbstschutz w okupowanej Polsce 1939–1940. Wybrane zagadnienia*, red. I. Mazanowska, T.S. Ceran, Bydgoszcz – Gdańsk 2016; B. Kürbis, *Metodyka, metodologia, krytyka źródłowa i źródłoznawstwo* (komentarz i przekład z j. niemieckiego Aleksandra Kuligowska) [w:] *Źródłoznawstwo historyczne Brygidy Kürbis. Teoria – praktyka – konteksty*, red. E. Skibiński, P. Stróżyk, Poznań 2021; *Próba systematyzacji pieczęci Milicji Obywatelskiej i Urzędu Bezpieczeństwa w Poznaniu (1948–1954). Na podstawie ksiąg ewidencji pieczęci z zasobu Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu* [w:] *Sfragistyka w warsztacie badawczym historyka dziejów najnowszych*, red. R. Kościański, E. Skibiński, P. Stróżyk, Poznań – Warszawa 2022; *Teoria źródła historycznego we współczesnej refleksji metodologicznej* [w:] *Wprowadzenie do metodologii historii*, red. E. Domańska, J. Pomorski, Warszawa 2022.

Ostatnio opublikowała m.in.: *Carceralia z okresu stalinowskiego. Ewidencjonowanie obiektów i problemy metodyczne związane z ich badaniem na przykładzie aresztów śledczych UB i MO w Poznaniu* [w:] *Od izolacji do resocjalizacji. 100 lat więziennictwa w niepodległej Polsce*, red. J. Korczak et al., Wrocław 2024 (wspólnie z Arkadiuszem Klimowiczem); *Between Tradition and Critique: Lelewel, Schlözer, and the transformation of historical method in the late Enlightenment*, „Lietuvos istorijos metraštis” 2025, z. 2.